

na grobove, gledaju na tu crnu zemlju, što uzdiše u boli. Pjesma iz doline uspinje se prema nebu, pjesma s neba rosi u dolinu. Suzama otpjeva utjeha, trpljenju stostruka plaća, čeznuću tvrda vjera.

Mir vama i ufanje, pokojne duše!

Svjetlije su zvijezde, bliže se zemlji, luči na grobovima blijede i ugašuju se. Ugašuje se bol, utješena; ugašuje se čeznuće smireno u zaufanju. Tu, tamo trepeće luč, pita nebo: »Je li istina, ta pjesma o uskrснуću i uzveličanju, ili je san, pjesma utješiteljka bônom djetetu?«

Luč pita, zaszvetljucja, ugasne; nad njom je zaszjala zvijezda, svjetlija od svih.

Mir vam i ufanje, pokojne duše, — mir vam i ufanje, svi vi nepoznani i neimenovani, koji ste trpjeli u davnini, napajali krvlju i suzama tu bosansku zemlju. Ne, suza nije kanula uzalud; ne, kaplja krvi nije bila prolivena uzalud; mir vam i ufanje!

Tiha je zemlja; svjetlo i presvjetlo sjaju zvijezde, pjevaju slavnu pjesmu o budućnosti.

(Hrvatski dnevnik 2. novembra 1909)

Cankarjeva črtica »Pokojne duše«

Jože
Munda

Znano je, da je bil Cankar med 9. septembrom in 10. novembrom 1909 gost nadškofa Stadlerja in njegovega tajnika Karla Cankarja v Sarajevu. Zanimalo me je, če je »Hrvatski dnevnik«, katerega je urejal Ivanov brat Karlo, kaj poročal svojim bralcem o bivanju slovenskega pisatelja med njimi. Cankarjevo ime jim ni bilo čisto neznan, saj so v letih 1906 do 1908 lahko prebrali nekaj njegovih črtic v »Hrvatskem dnevniku«. Žal listanje po tem časniku v sarajevskem Zemaljskem arhivu ni dalo skoraj nič. Samo 10. septembra je list javil, da »juče prije podne stigo je u Sarajevo proslavljeni slovenski pjesnik i spisatelj Ivan Cankar«.

Drugo vprašanje je bilo: ali je Cankar za bratov list tudi kaj napisal, ko je živel v Sarajevu, kot nekakšno oddolžitev za gostoljubje. Kakor se je vprašanje vsiljevalo po logiki, tako je bilo v osnovi drzno in odveč, saj so si ga mogli zastaviti že mnogi s Karlom Cankarjem vred in bi nanj tudi odgovorili, če bi bilo kaj. O Cankarjevih spisih, ki so izšli v »Hrvatskem dnevniku«, je že leta 1920 v »Domu in svetu« poročal Karlo Cankar. Kot urednik in glavni pisec je list dodobra poznal, vedel tudi, kaj je Ivan za dnevnik poslal, saj je vse naslavljaj nanj. Nobenega razloga — se je zdelo — ni bilo, da bi njegovim navedbam ne verjeli, niti da bi jih preverili. Tako smo več kot pol stoletja prepisovali podatke Karla Cankarja kot neomajne. Zato sem bil jeseni 1975 tembolj presenečen, ko sem na prvi strani »Hrvatskega dnevnika« z datumom 2. november 1909 zagledal podlistek — Ivan Cankar: Pokojne duše. Naslov neznan, tekst prav tako, vendar kljub prevodu prepričljiv Cankarjev slog.

O Cankarjevem pisateljskem delu v sarajevskih mesecih vemo tole: korigiral je *Kurenta*, spesnil zanj tri sonete, napisal dramo *Hlapci*. Iz pisem založniku Schwentnerju razberemo dokaj točno, kako je to delo potekalo. Po izjavah, ki

jih je nabral v Sarajevu Marjan Telatko (Slovenski poročevalec 18. oktobra 1947), je Cankar napisal takrat tudi članek o bosanskem delavcu in ga dal uredništvu socialističnega tednika »Glas svobode«, a ga niso objavili, češ da bratu nadškofovega tajnika niso mogli zaupati. Črtica *Pokojne duše* je potemtakem sicer skromna, ali vendarle razširitev naše vednosti o Cankarjevem ustvarjanju v Sarajevu. Idejno se povezuje s *Kurentom* sploh in še posebej z njegovim tretjim sonetom *Luč je in Bog je*, ki ga je poslal Schwentnerju 26. oktobra, torej blizu dneva, ko je napisal *Pokojne duše*. Vizija vstajenja je v sonetu splošna, zajema vse trpeče, v črtici je lokalizirana na bosanska tla. Simbolika luči, motiv hrepenenja in upanja, povezava smrti in življenja, ideja, da trpljenje obrodi sadove — vse to pri Cankarju v *Pokojnih dušah* ni zapisano edinkrat, ne prvič in ne zadnjič. Nekatere misli najdemo celo še v sklepnem tekstu knjige *Podobe iz sanj*. Sarajevski pejsaž, pogled z Bistrika na pobočju Trebevića, pa je pri Cankarju edino v tej črtici.

Izvirnega, slovenskega besedila *Pokojnih duš* ne poznamo. Cankar črtice ni objavil tudi v slovenskem tisku, kakor je storil z drugimi, ki jih je dal Karlu za »Hrvatski dnevnik«. Tako mora hrvaški tekst nadomeščati slovenskega, kolikor je to od prevoda mogoče zahtevati. Za vse druge Cankarjeve črtice, ki so izšle prevedene v »Hrvatskem dnevniku«, pa imamo slovensko besedilo. Sicer ta dnevnik ni priobčil samo petih Cankarjevih črtic, poleg *Pokojnih duš* še tiste štiri, ki jih navaja Karlo Cankar v »Domu in svetu« 1920 (*Oj domovino, ti si kao zdravlje!, Zdravo!, Krivica, Urlaub*), temveč v letu 1908 še dve (*Kovač Damjan, Pavličkova kruna*), ne sicer prevedene iz rokopisa, temveč po tiskani slovenski predlogi. Kronološki pregled Cankarjevih črtic je sedaj tak:

Krivica. Za »Hrvatski Dnevnik« napisao Ivan Cankar. Prijevod iz slovenskoga manuskripta. Hrvatski dnevnik I, 24. XII. 1906, št. 294, božična priloga str. 1—2. Prevedeno iz rokopisa. Natis izvirnika: *Krivica. Dom in svet* 1920 str. 3—5. Rokopis ohranjen. — Cankar je nameraval črtico v začetku leta 1907 dati »Domu in svetu«, a mu Karlo rokopisa ni vrnil. Napisal jo je znova, nekoliko drugače, a z istim naslovom in jo objavil v »Ljubljanskem zvonu« januarja 1909.

»*Oj domovino, ti si kao zdravlje!*« Hrvatski dnevnik, II, 30. III. 1907, velikonočna priloga str. 1—2. — Prevedeno iz rokopisa. Natis izvirnika: »*O domovina, ti si kakor zdravlje!*« Prvi majnik, 1908, str. 3—4. Ponatis: Za križem, 1909.

Zdravo! Hrvatski dnevnik, II, 25. XII. 1907, št. 295, božična priloga str. 1. — Prevedeno iz rokopisa. Natis izvirnika: *Pozdravljeni! Rdeči prapor* 18. III. 1908. Ponatis: Za križem, 1909.

Kovač Damjan. Hrvatski dnevnik, III, 14.—23. I. 1908, št. 10—18. — Prevedeno iz januarske številke »*Doma in sveta*«, kjer je izšla črtica pod istim naslovom.

Urlaub. Hrvatski dnevnik, III, 19. IV. 1908, št. 91, velikonočna priloga. — Karlo Cankar navaja datum 22. april in št. 92, a tam teksta ni. V Zemaljskem arhivu žal št. 91 ni popolna, imajo le strani 1—2 in 7—8. Številka je gotovo velikonočna in je imela kakor ob drugih praznikih pač tudi tedaj prilogo. Citirani podatek je rekonstruiran. — Prevedeno iz rokopisa. Natis izvirnika: *Urlaub. Dom in svet* 1920, str. 7—8. Rokopis ohranjen.

Pavličkova kruna. Hrvatski dnevnik, III, 25. XII. 1908, št. 295, božična priloga str. 1—2. — Prevedeno iz januarske številke »*Doma in sveta*«, kjer je bil naslov *Pavličkova kruna*.

Pokojne duše. Hrvatski dnevnik, IV, 2. XI. 1909, št. 249, str. 1. — Prevedeno iz rokopisa.

Legenda o Kristovi suknji. — Napisano za velikonočno številko »Hrvatskega dnevnika« 1909, a Karlo rokopisa ni do časa dobil. Natis izvirnika: Dom in svet 1920, str. 8—9. Rokopis ohranjen.

Cankar je torej nalašč za »Hrvatski dnevnik« napisal v letih 1906 do 1909 šest črtic, vselej za praznične dni. Ena ni izšla, ker je prispela v uredništvo prepozno. Zakaj je niso priobčili ob naslednji priložnosti, ni znano. Dve črtici pa sta bili prevedeni po slovenski objavi. Izbral ju je pač urednik Karlo Cankar, ki je tudi prevedel vsa bratova besedila, ne da bi se kdaj podpisal.



France Bernik

Cankarjeva vinjetna črtica

Črtice in krajše novele, zbrane v *Vinjetah* 1899, sodijo v isto časovno obdobje kakor tako imenovana Cankarjeva mladostna proza. Natančneje rečeno: predstavljajo izbor najboljših pripovedi iz let 1897 do 1899. Razumljivo, če globlje in širše kot mladostne črtice razkrivajo značaj Cankarjevega pripovedništva v tem času, saj pomenijo estetski in idejni vrh pisateljeve besedne umetnosti do leta 1899, pa tudi njegov

obračun z začetniško prozo in hkrati napoved novega pripovednega snovanja.

Vinjete so bile natisnjene konec avgusta, izšle pa so v začetku septembra 1899. Kdaj in v kakšnih okoliščinah jih je pisatelj zasnoval, kdaj je knjiga dobila končno podobo, na ta in druga vprašanja v zvezi z njenim nastankom daje literarna zgodovina izčrpne odgovore. Nas zanima tukaj knjiga v svoji zadnji obliki z vso slogovno umetniško in idejno problematiko. Zanimajo nas stičišča in razločki med črticami, ki jih je pisatelj uvrstil v knjižno izdajo leta 1899.

Knjiga sama nam najprej zastavlja vprašanje, odkod izhaja njen naslov in kaj je pisatelj hotel z njim izraziti. Vprašanje je toliko bolj upravičeno, ker je naslov knjige v tesni zvezi s posebnim tipom črtice, ki se pojavi v času pisateljevega prvega bivanja na Dunaju. Ta tip črtice pa hkrati